

ԳՐԱԿԱՆՈՒԹՅՈՒՆ

1. Ս. Արրահամյան, Ն. Պառնասյան, Յ. Օհանյան, Ժամանակակից հայոց լեզու, հ. 2, Ձևաբանություն, Եր., 1974:
2. Մ. Ասատրյան, Ժամանակակից հայոց լեզու. Ձևաբանություն, Եր. 1989:
3. Վ. Կատվալյան, Բնավանդա խանանք-չանանք, Եր., 2009:
4. Գ. Զահուկյան, Հայոց լեզվի զարգացումը և կառուցվածքը, Եր., 1969:

ИЗЪЯВИТЕЛЬНОЕ НАКЛОНЕНИЕ В БАЯЗЕТСКОМ ДИАЛЕКТЕ

В. А. КАТВАЛЯН

Статья посвящена изучению особенностей изъявительного наклонения в баязетском диалекте.

THE INDICATIVE MOOD IN THE DIALECT OF BAYAZET

V. L. KATVALYAN

The article shows the types of expressing indicative mood tense forms in the dialect of Bayazet. It points out the peculiarities of the dialect of Bayazet in that sphere.

ԳՐԱՊԱՅՔԱՐԸ «ԲԱԶՄԱՎԵՊԻ» ԷԶԵՐՈՒՄ

Թ. Ա. ԱՍՈՅԱՆ

Բանասիրական գիտությունների թեկնածու

19-րդ դարի կեսերին գրականության լեզվի վերաբերյալ բորբոքված բանավեճի մասին, որը հայտնի է գրապայքար անունով, շատ է գրվել: Առաջին հայացքից կարող է թվալ, թե գրապայքարի մասին ամեն ինչ արդեն ասվել է և ավելացնելու ոչինչ այլևս չկա: Սակայն այդպես չէ: Իրականում կան խնդիրներ, որոնք անհրաժեշտ լուծում են պահանջում: Փաստերը ճշգրտելու և անկողմնակալ մեկնաբանելու, համակարգելու, ի վերջո՝ գրապայքարի պատմությունը ամբողջական տեսքով ներկայացնելու անհրաժեշտություն է զգացվում: Դրա համար պետք է առանձնացնել խնդիրների հետևյալ խմբերը.

1. Պետք է որոշարկել «գրապայքար» երևույթի ընդգրկման սահմանները: Բանն այն է, որ այսօր «գրապայքար» հասկացությունն արդեն ընկալվում է և լայն, և նեղ առումներով: Նեղ առումով գրապայքարը 19-րդ դարի 2-րդ կեսին ծավալված բանավեճն է գրականության լեզվի մասին: Լայն առումով գրապայքար է ընկալվում տարբեր ժամանակներում հայերենին առնչվող այնպիսի հարցեր, ինչպիսիք էին հունաբանությունն ու լատինաբանությունը հայերենում: Գրապայքարի այսպիսի ըմբռնումը ենթադրում է, որ հարցը չպետք է դիտարկել միայն նշված բանավեճի սահմաններում: Վերջին հաշվով նշված դեպքերում էլ

գործ ունենք գրական լեզվի՝ իբրև գործառնական լեզվի մաքրության, կանոնավորման և գործածության արտահայտությունների հետ¹։ Կարելի է իհարկե երևույթը նման ընդգրկումով քննության առնել, սակայն որոշակիացնելով ուսումնասիրության ուղղվածությունն այնպես, որ հասկանալի լինի, թե գործ ունենք ընդհանուր երևույթի տարբեր դրսևորումների հետ։ Այս հոդվածում խոսվելու է 19-րդ դարի լեզվական իրողությունների մասին։

2. Մյուս խնդիրը կապված է լեզվական իրավիճակը ներկայացնող փաստերի մեկնաբանման հետ։ Չնայած հարցի վերաբերյալ եղած բազմաթիվ ու բազմաբնույթ նյութի առկայությանը՝ այնուամենայնիվ որոշ դեպքերում դեռևս պահպանվում են քարացած պատկերացումներն ու ոչ ճիշտ մեկնաբանությունները։ Այն ուսումնասիրողները, ովքեր զբաղվել են նշված դարաշրջանի հոգևոր-մշակութային կյանքի քննությամբ, որի մի բաղկացուցիչն էլ լեզվական իրողություններն են, տարբեր պատճառներով կամ շրջանցել են, կամ խեղաթյուրել են որոշ փաստեր։ Այս առումով գրապայքարի նկատմամբ շատ են մեղանշումները խորհրդային շրջանի հայ լեզվաբանության մեջ։ Միտումնավոր ու միակողմանի քննությունը ոչ միայն աղքատացնում և խեղաթյուրում է իրողությունը, այլև թույլ չի տալիս ըստ արժանվույն գնահատելու մեր մշակութային գործիչների ծավալած գործունեությունը ազգային գրապատմական զարգացման գործընթացում։ Այսօր արդեն գաղտնիք չէ, թե ինչպիսի կարևոր դեր է խաղացել Մխիթարյանների գործունեությունը հայ մշակույթի, մասնավորապես հայագիտության մեջ, սակայն նրանց տրված գնահատականները մեծ մասամբ բացասական են։ Նույնիսկ այնպիսի մտավորականներ, ինչպիսիք են Լեոն և Մ. Նալբանդյանը, նրանց արածը ոչ միայն քննադատում, այլև համարում են հետադիմություն²։ Խորհրդային հայագիտությունն էլ կուսակցական-քաղաքական հայեցակետից էր դիտարկում հարցը, մինչդեռ լեզվական հարցերին նման մոտեցմամբ լուծում տալը, ինչպես փաստերն են ցույց տալիս, պատմականորեն չի արդարացվում³։ Այսպես է և այլ դեպքերում։ Ուրեմն շատ բաներ անհրաժեշտ է վերանայել նոր չափանիշներով։

3. Երրորդ խնդիրը նման հարցերում պարբերական մամուլի խաղացած դերի գնահատումն է՝ մասնավորապես կապված գրապայքարի հետ։ 19-րդ դարում հրատարակվող հայերեն պարբերականները բավական ակտիվորեն մասնակցել և անդրադարձել են այդ բանավեճին՝ արտահայտելով որոշակի դիրքորոշում։ Երկար ժամանակ ճիշտ չէր գնահատվում առանձին պարբերականների դերը բանավեճի ընթացքում։ Նոր շրջանի ուսումնասիրություններում ուշադրություն է դարձվել այս հանգամանքի վրա և նոր մոտեցում դրսևորվել⁴։

¹ Մանրամասն տես **Վ. Գ. Համբարձումյան**, Գրաբարի գործառնությունը որպես գրական լեզու ԺԸ-ԺԹ դարերում, Երևան, 1990։

² **Լեո**, Երկերի ժողովածու, Երևան, 1986, **Մ. Նալբանդյան**, Երկերի ժողովածու, հտ 2, Երևան, 1980։

³ Տես, օրինակ, **Մարգարյան Ա.**, Խ.Աբովյանը և աշխարհաբարը, Երևան, 1958, **Նույնի Մ.** Նալբանդյանի լեզվագիտական գործունեությունը, Երևան, 1957։

⁴ Այս հարցերի մասին տես **Գ. Սևակ**, Ժամանակակից հայերենի համառոտ պատմություն, Երևան, 1948, **Ռ. Իշխանյան**, Արևելահայ բանաստեղծության լեզվի պատմություն, Երևան, 1978։

Նշված խնդիրների լուծումը որոշակի չափանիշների հաշվառմամբ կապահովի ուսումնասիրվող նյութի թե համակարգայնությունը, թե համակողմանիությունը: Այս հոդվածում անդրադառնալու ենք «Բազմավեպ» հանդեսի էջերում գրապայքարի մասին արտահայտված կարծիքներին:

«Բազմավեպը» հայ մամուլի պատմության մեջ առանձնանում է իր երկարակեցությամբ: Հրատարակման առաջին շրջանում հանդեսն ավելի շատ կրոնաբարոյախոսական, գիտական, տնտեսական, աշխարհագրական, հնագիտական բնույթի նյութեր էր տպագրում, ավելի ուշ գրական-գեղարվեստական, հայագիտական նյութերը դառնում են գերակշռող:

Լեզվական խնդիրներին վերաբերող հոդվածներն այնքան էլ շատ չեն: Այդպիսի առաջին հոդվածը պատկանում է հանդեսի հիմնադիր խմբագիր Գ. Այվազովսկու գրչին /1843-48թթ/:

Հոդվածն ունի «Աշխարհաբար լեզուի վրայ» վերնագիրը, ուր հեղինակն իր տեսակետներն է արտահայտում աշխարհաբարի և հարակից հարցերի մասին: Այս կարգի հոդվածների առատությունը ժամանակի պարբերական մամուլում պատահական չէր: Պատմականորեն այս ժամանակաշրջանը հայոց ազգային ինքնագիտակցության ձևավորման և զարգացման շրջանն է: Ազգային ինքնորոշման, միասնության հարցերը մղվում են առաջին պլան: Այս տեսակետից ուղղակի կապ է ստեղծվում լեզվական և քաղաքական իրավիճակների միջև, մի բան, որ կարող է անհավանական թվալ: Մինչդեռ հասարակական գիտակցության մեջ ամրակայվում էր լեզվի՝ ազգային ինքնության գլխավոր նշան լինելու գաղափարը: Ուրեմն լեզվին վերաբերող հարցերը առաջնահերթ լուծում էին պահանջում, մինչդեռ դրանք բազմաբնույթ և բազմազան էին: Այս առումով լարվածությունն առավել զգալի էր արևմտահայոց մեջ: Այստեղ պետք է լուծվեր ոչ միայն գրականության լեզվի հարցը:

Հանդեսը շատ է անդրադարձել հայոց վիճակին: Հոդվածագիրն էլ կարևորում է այս հանգամանքը՝ ասելով, որ հայերը ցիրուցան են եղել, ապրում են տարբեր երկրներում, սակայն բոլոր դեպքերում պահպանել են իրենց լեզուն: Բայց հեղինակը փաստում է նաև, որ հայերենը «քիչ շատ խառնուած արուած է» այլ լեզուների ազդեցությամբ: Առաջին կարևոր խնդիրն էլ համարվում է մոռացված կամ խաթարված մայրենի լեզուն վերականգնելը, ընդ որում՝ դա բոլոր ազգասերների փափագն է, որոնք մայրենի լեզուն համարում են հայի «գլխավոր նշանը»: Մյուս խնդիրն էլ լեզուն օտարաբանություններից մաքրելն է: Եվ վերջապես, երրորդ օրախնդիր հարցն է աշխարհաբարը «կանոնի մը դնելը», որ այն բոլորին հաճելի ու ընդունելի լինի: Նշված երեք խնդիրներն առաջադրելով՝ Գ. Այվազովսկին ավելի շատ ծանրանում է գրաբարի և աշխարհաբարի վերաբերյալ ձևավորված հասարակական հակադիր կարծիքների վրա՝ միաժամանակ արտահայտելով իր կարծիքը: Այսպես, նա նախ հայերենի յուրացման մեջ մեծ դեր է վերապահում ծնողներին, որոնք իրեց զավակներին պիտի հորդորեն հայերեն խոսել և ոչ թե բավարարվեն նրանով, որ «մայրաքաղաքին կամ տէրութեան լեզուն գիտնալն է հարկաւոր»: Իհարկե, «ո՞ր տաճկաստանցի հայը կա, որ ջուրի պես տաճկերեն չխօսի», սակայն պետք է հասկանալ, որ հայոց լեզուն է ազգության և ազգասիրության առաջին նշանը: Այնուամենայնիվ հեղինակը կանխատեսում է հնարավոր հակաճառությունը. «Մեկն ալ ըսէ թէ մեր հիմակուան հայե-

րենը այնչափ օտարազգի բառերով խառնած է, որ ալ աղեկ է ամենևին հայերեն չխօսի մարդ, քան թե այդպիսի խառնակ լեզուով խօսի, ինչպես է պօլսեցւոց կամ ռուսաստանցոց կամ մաճառստանցոց լեզուն»⁵:

Ի հակակշիռ սրան՝ հեղինակը բերում է բարեբեր երկրի օրինակը, որը, անտերունջ մնալով, կարող է պատվել փշերով: Այդպես է և լեզուն, ուստի «երեսի վրայ ձգելու տեղը նայելու է, որ ըստ կարի մաքրուի օտար բառերեն»/ 78/: Բնականաբար ծագում է աշխարհաբարը «կանոնի տակ դնելու» և բառգիրք ու քերականություն կազմելու խնդիրը: Սակայն ինչքան էլ կարևոր, այնուամենայնիվ դժվար է նպատակադրումն իրագործել, քանի որ իրավիճակն այնքան էլ միանշանակ չէր: Պարզվում է՝ «երկու կարծիք կա իրարու անհամաձայն»: «Ոմանք աշխարհաբառին ծաղկիլը ամենևին չեն ուզեր,- գրում է հեղինակը,- վասն զի անով գրաբառը վայր կիյնա, կըսեն»: Վերջինս գրաբարն համեմատում է լատիներենի հետ, որն անկում ապրեց ժամանակակից եվրոպական լեզուների զարգացմանը զուգընթաց:

Երևույթի պատմականությունը չի ընկալվում և արվում է սխալ հետևություն. ինչո՞ւ անարգենք գրաբարը, ինչո՞ւ «զարդարենք» աշխարհաբարը, եթե մինչև հիմա «շենք շնորիք չէ առած»:

Ստավորականների մի մասն էլ հակված է աշխարհաբարը «հասարակաց ընդունելի լեզու մը ձևացնելուն»: Սրանք ճիշտ են հասկանում լեզվի զարգացման ընթացքը, որական կանոնները, որը հատուկ է բոլոր լեզուներին: Ասել է, թե բոլոր լեզուներն էլ ունեն գրաբար և աշխարհաբար լեզվաորակներ, և լավ կլինի, եթե բոլորն էլ կարողանան հին լեզվաորակով խոսել ու գրել, մի բան, որ հնարավոր չէ: Այնուհետև կատարվում է ճիշտ դիտարկում. հասարակ ժողովուրդը իրեն պետք եղած գիտելիքները իր բնական լեզվով է սովորում, ուստի «մենք ալ ուրեմն թե որ կուզենք դիւրաւ ծաղկեցնել մեր ազգին մեջ ամեն տեսակ գիտութիւնները, պէտք է որ իրեն հասկցած լեզուովը խոսինք հետը»:

Սիւսանայի ընդունելի է համարում ցանկացողին գրաբարն էլ սովորեցնել, որը «եզական լեզու է և շատ աղուոր հատկութիւններ ունի»: Սակայն ստեղծված լեզվական իրավիճակը շտկելու համար աշխարհաբարի ընտրությունը դեռևս գործի կեսն է: Պետք էր նաև ճիշտ կողմնորոշվել բարբառային հիմքի ընտրության մեջ: «Ձանազան աշխարհաբարներուն մեկն ընտրուի ու հաստատուն կանոնի մը դրուի,- գրում է հեղինակը և ավելացնում,-ան լեզուն / = բարբառը/ պէտք է ընտրել, որ մեր ազգային գլխաւոր մասը կամ շատը կըհասկնայ ու կըխօսի և ուրիշ երկիրներու հայերենները, մանավանդ բուն հայաստանիները, անոր կըմօտենան»: Այսքան ճիշտ դատողություններից հետո Գ. Այվազովսկին նաև նշում է, որ դա այն բարբառը պետք է լինի, որը «ինչուան հիմայ քիչ շատ գործածուած, մաքրուած ու գրաբառին մոտեցած ըլլայ ու հետզհետէ մաքրուելու վրայ ըլլայ»: Այս ցանկության իրական դրդապատճառը բացահայտվում է հաջորդ՝ «Լեզուագիտութիւն» հոդվածում: Այստեղ նա տալիս է «գաւառական լեզուներու» նկարագիրը, իսկ վերջում արտահայտում իր «փափաքը».

«ա/ ամէն մարդ ջանայ իր ազգային հայերէն լեզուովը խօսիլ
բ/ ջանայ լեզուն մաքրել օտարազգի բառերէն ու ոճերէն

⁵ Պահպանում ենք հեղինակի գրության կերպը, էջը 78:

գ/ ջանայ գրաբառին մօտեցնել իր խօսուածքը ու գրուածքը
դ/ ռամիկներու և տղոց համար պէտք եղած գրքերէն շատ ուրիշ ամէն գիրք
ներ բուն հայրենի ազնիւ և պատուական լեզուովը շարադրէ, որ է գրաբառը»:

Այսպիսով, լեզվական ճիշտ պահանջներ առաջադրելով, այն է՝ մաքրել, մշա-
կել, կանոնավորել և զարգացնել աշխարհաբարը՝ իբրև «հասարակաց լեզու»,
միաժամանակ հակվում է դեպի գրաբարը, որը «եզական հնութիւն» է: Այսպիսի
մոտեցումը թերևս պայմանավորված էր նրանով, որ գրաբարի միջոցով կապ էր
հաստատվում փառավոր անցյալի հետ, որը խիստ կարևոր ազդակ էր ազգային
ինքնագիտակցության բարձրացման և պայքարի գաղափարախոսության
ձևավորման գործընթացում:

«Բազմավեպի» հաջորդ համարներում մինչև 1870-ական թվականները նման
ծավալուն հոդվածներ աշխարհաբարի և գրաբարի փոխհարաբերությունների
վերաբերյալ չեն հանդիպում: Պատճառը թերևս այն էր, որ Մխիթարյաններն այդ
շրջանում հիմնականում զբաղված էին գրաբարի մաքրության հարցերով: Մյուս
համեմատաբար ընդարձակ հոդվածը լույս է տեսնում 1878թ. «Աշխարհիկ կամ
նոր լեզու» վերնագրով: Հոդվածում աշխարհաբարին վերաբերող հարցերի շր-
ջանակը բավականին լայն է: Քննվում են ծագման, գործածության, կանոնավոր-
ման, գրաբարի հետ ունեցած փոխհարաբերության և այլ հարցեր:

Սկզբում հոդվածագիրն արծարծում է աշխարհաբարի՝ «հասարակաց լեզու»
լինելու տեսակետը, որը նոր բան չէր, և եթե այն միայն խոսելու համար էր, ապա
գրաբարը՝ գրելու և կարդալու: Սակայն ժամանակը ցույց տվեց, որ աշխարհա-
բարը հետզհետե դառնում էր անհրաժեշտություն թեկուզև ուսուցման ընդհան-
րացման առումով: Գրվում էին այլևայլ դասագրքեր աշխարհաբարով: Բնակա-
նաբար պահանջ է առաջանում քննելու աշխարհաբարի կառուցվածքը և աշխա-
տելու նրա կատարելագործման վրա: Այնուհետև քննության է առնվում նրա
ծագման հարցը. կամ ունի իր սկիզբն ու ծագումը՝ անկախ գրաբարից, կամ հան-
դիսանում է գրաբարի աղավաղության ու ժողովրդական լինելու արդյունք:
Երևում է, որ հարցադրումը պայմանավորված է եղել լեզվի ծագման և զարգաց-
ման վերաբերյալ ունեցած տարբեր պատկերացումներով: Ոմանք կարծել են, որ
հայոց միակ լեզուն եղել է գրաբարը, իսկ աշխարհիկը նրա «անկերպարան
ծնունդն է, մտաւորական խաւարի, տգիտութեան ու քաղաքական գերութեան
արդիւնք մը և հետևանք»: Ուրիշներն էլ տարբերակել են «գրաւոր և խօսուած լե-
զուներ», որոնք միմյանցից անկախ են եղել և ժամանակն էլ ազդել է նրանց վրա:
Առաջինները աշխատում են մաքրել աշխարհաբարը և մոտեցնել գրաբարին,
իսկ երկրորդները աշխատում են, որ երկուսն էլ ունենան իրենց առանձնահատ-
կությունները: Ըստ հեղինակի՝ գրավոր և խոսված լեզուների աղավաղումը արդ-
յունք է ժողովրդի կրած տառապանքների և օտար միջամտությունների: Հոդվա-
ծում փորձ է արվում ներկայացնելու աշխարհաբարի «պատմությունը»:

Այս հոդվածում թերևս կարևորը ոչ թե լեզվի զարգացման ընթացքի հաճախ
միակողմանի և ոչ պատմական մեկնաբանություններն են, այլ աշխարհաբարի
նկատմամբ դրսևորած վերաբերմունքը: Այս դեպքում արդեն ճիշտ մոտեցում է
ցուցաբերվում: Ըստ հեղինակի՝ «ընդունայն ու վնասակար ջանք մը պէտք է սե-
պուի» նոր լեզվի՝ ազգային կրթությանը մատուցած ու մատուցելիք ծառայու-
թյունների ժխտումը և վերադարձը գրաբարին: Միաժամանակ նշում է, որ չպետք

է աչքաթող արվի գրաբարը, քանի որ դա կնշանակի սերունդների միջև եղած կամրջի ավերում, որը թշնամու սրից էլ վատ է: «Բայց որովհետև աշխարհիկ լեզուաց կարօտութիւնն ալ անհրաժեշտ է, արժան է հաւասարապէս ջանալ մշակել թէ հին, թէ նոր լեզունիս և ոչ իսկ մտքէ անցնել մէկը մէկալին զոհելու անտեղի և վնասակար խորհուրդն ու ջանքը», - գրում է հոդվածագիրը: Այսպես լուծելով գրաբարի և աշխարհաբարի փոխհարաբերության հարցը՝ հեղինակը առաջադրում է լեզվի ընտրության և մշակման հարցը: Նա գնահատում է Մ. Սեբաստացու ջանքը, որը ոչ միայն մտածել, այլև ձեռնարկել է կանոնավորել աշխարհաբարը, գրել քերականություն և մաքրել օտարամուտ տարրերից: Այս գործում կարևոր դեր խաղաց լրագրության զարգացումը: Ի վերջո հղում է արվում «Մասիսին», ուր առաջարկվում էր աշխարհաբարը համաձայնեցնել գրաբարին:

Հանդեսում 1878թ. տպագրված մի հոդվածում այն տեսակետն է արտահայտվում, թե խառնակ վիճակը ավելի շատ ազդում է լեզվի վրա, սակայն լեզվի անկումը կապում է տպագրության սկզբնավորման հետ. լեզվին անհմուտ մարդիկ հրատարակեցին գրքեր, թարգմանություններ արեցին, հայերենը «ծուլեցին» լատիներենին՝ թույլ տալով բազմաթիվ սխալներ:

Ուրեմն լեզուն պետք է մաքրել գիտությունը և կրթությունը ժողովրդականացնելու համար:

Չնայած գրապայքարի հարցում արդեն շատ բան պարզ էր դարձել, սակայն 1890-ականներին էլ հոդվածներ էին տպագրվում՝ վիճարկելով ժամանակավորեպ դարձող մի շարք հարցեր: Բ. Սարգիսյանի հոդվածում բարձրացվում են աշխարհաբարը գրաբարի միջոցով զարգացնելու, կանոնավորելու և դրանով իսկ գրաբարը աշխարհաբարի մեջ կենդանացնելու խնդիրներ: Լեզուն հոդվածագիրն արժևորել է ազգային միասնությունը ապահովելու տեսակետից. լեզվի կորուստը ազգային միասնության կորուստ է նշանակում: Վերլուծելով իրավիճակը՝ մտավորականությանը բաժանում է գրաբարյանների և աշխարհաբարյանների, որոնց հակադիր կարծիքները համարում է ծայրահեղություններ: Գրաբարն իրեն ավելի սիրելի ու հարգելի համարելով՝ ընդունում է նաև աշխարհաբարի իրավունքները, որն ընդունվել է հասարակության կողմից և բավական զորացել: Սրանով հանդերձ աշխարհաբարն էլ գրաբարի կարիքն ունի, վերջինիս միջոցով պետք է մաքրվի ու կատարելագործվի: Բ. Սարգիսյանն էլ իր նախորդների նման կարծում է, թե աշխարհաբարը գրաբարի աղավաղումն է:

Մ. Ավգերյանի և Սայաթ-Նովայի ստեղծագործությունների օրինակով ցույց է տալիս, թե ինչ չափով է աշխարհաբարը հագեցած օտարամուտ լեզվատարրերով, անուշադրության է մատնված գրաբարը: Ժամանակի մտավորականներից շատերն են առաջարկել և աշխատել աշխարհաբարի կանոնավորել, մշակել և հարստացնել գրաբարի օգնությամբ, սակայն տվյալ դեպքում գործ ունենք այլ իրողությամբ հետ: Բանն այն է, որ 19-րդ դարի հատկապես առաջին կեսին շատ ուժեղ էր թուրքերենի ազդեցությունը մասնավորապես արևմտահայերենի վրա, այդպիսի հայերենն էր հասկանալի հայ մարդուն: Նույն իրավիճակն էր նաև արևելահայոց մեջ, և մեծ մասամբ դրանով պետք է բացատրել մեծ քանակությամբ պարսկաթուրքական փոխառությունների առկայությունը հ. Աբովյանի ստեղծագործություններում: Գրաբարի միջոցով հենց միայն աշխարհաբարի բառապաշարը հարստացնելն ու հայացնելը ժամանակ էր պահանջում:

Հեղինակը փաստում է, որ արհմտահայերենը բավականին առաջադիմել և մշակվել է, քան 20-30 տարի առաջ էր: Այնուհետև անդրադարձ է կատարվում դեպի արևելահայերենը, սակայն առավել կարևոր էր արևելահայերենի և արևմտահայերենի միության խնդիրը, որի վերաբերյալ անում է իր առաջարկությունները:

Դարավերջի համարներում տպագրված նյութերում արդեն ակնառու է աշխարհաբարի առաջընթացի հանգամանքը: 1897թ. 55-րդ համարում հրապարակված է «Աշխարհաբարի և գրաբարի խնդիր» հարցադրումը «Հարցմունք» վերնագրի տակ: Հեղինակը կատարված փաստ է համարում աշխարհաբարի համագործածական դառնալը, որը մշակվում է գրագետների կողմից և որով նորանոր գրքեր են հրատարակվում: Արդյունքում անգործածական է դառնում գրաբարը: Ստեղծված իրավիճակից ելնելով՝ արվում է երեք հարցադրում.

ա/ գրաբարը թողնե՞լ անխնամ, թե՞ ջանալ ծաղկեցնել և «գործածական ընել»

բ/ ինչպե՞ս զտել աշխարհաբարը սխալ և խորթ բացատրություններից ու ծաղկեցնել

գ/ արդյո՞ք հնարավոր չէ վերացնել անջրպետը «ռուսահայոց և տաճկահայոց» միջից և երկկողմանի ընդունելի պայմաններով դրանք միավորել:

Հարցադրողը ցանկություն է հայտնում, որ հարցերին պատասխանեն ձեռնհաս մարդիկ: Առաջին պատասխանում /ստորագրված է՝ Բանասեր/ գրաբարը արժևորված է պատմականորեն, այն աշխարհաբարի հիմքն է և պետք է սովորել որպես մեր «նախնեաց բարոյական, պատմական և մատենագրական երկասիրութեանց ճիւղ»: Այս առումով գրաբար կարող են սովորել դրանով հետաքրքրվողները, իսկ մյուսների համար դա կլինի զուր ժամավաճառություն: Աշխարհաբարը մաքրելու և մշակելու համար կարևորում է քերականությունների, բառարանների, վարժապետների առկայությունը: Իսկ ինչ վերաբերում է «լեզուների» միավորմանը, ապա դա անհնարին ու անկարելի է:

Հաջորդ պատասխաններում /Ս. Իսրայելյան, Ոմն, Յ.Տ.Կ., Հորդանանյան, Գ. Բալասյանց/ տեսակետները և համընկնում են, և տարբերվում: Համակերպվելով գրաբարի՝ գործածությունից դուրս գալու փաստի հետ՝ պատասխանողներն այնուամենայնիվ պնդում են, որ գրաբարը պետք է ուսուցանվի անխտիր բոլոր վարժարաններում:

Այսպիսով, «Բազմավեպի» էջերում 19-րդ դարի երկրորդ կեսին ծավալված բանավեճը ժամանակի լեզվական խնդիրներին վերաբերող ընդհանուր երևույթի մի մասնավոր արտահայտությունն էր, դրա միջոցով կարելի է պատկերացում կազմել ընդհանրապես գրապայքարի մասին, մանավանդ որ արտացոլում է հակադիր տեսակետներն ու պատկերացումները:

ՕԳԱԳՈՐԾՎԱԾ ԳՐԱԿԱՆՈՒԹՈՒՆ

1. Աճեմյան Վ., Գրական արևմտահայերենի ծնավորումը, Երևան, 1971:
2. Ասոյան Թ., Վենետիկի Մխիթարյանները և աշխարհաբարի հարցերը, Երևան, 2001:
3. «Բազմավեպ», Վենետիկ, 1843-1900:
4. Համբարձումյան Վ., Գրաբարի գործառնությունը որպես գրական լեզու ԺԸ- ԺԹ դարերում, Երևան, 1990:

ЛИТЕРАТУРНАЯ БОРЬБА НА СТРАНИЦАХ „БАЗМАВЕП“.

Т. А. АСОЯН

В середине 19-го века идет дискуссия вокруг языка художественной литературы, в которой участвуют известные мыслители того времени. В периодике печатаются статьи, представляющие разные мнения.

Орган мхитаристов журнал „Базмавеп“ тоже принимал участие в этой дискуссии. В статье приводятся точки зрения авторов статей о языке литературы и даются обобщения и заключения, к которым приходит автор статьи.

LITERARY STRUGGLE IN THE PAGES OF BAZMAVEP

T. A. ASOYAN

In the mid-19th century there was a discussion about the language of fiction, which brought together prominent thinkers of that time. In the periodicals were published a number of articles representing different views.

The Mkhitarians Journal ՃBazmavep՝ also took part in this discussion. The article presents the authors of articles on the language of literature and provides generalizations and conclusions that the author of the article has come to.

ԲԱՌԱՊԱՇԱՐԻ ՀԱՐՍՏԱՑՄԱՆ ԱՇԽԱՏԱՆՔԻ ՏԵՍԱԿՆԵՐԸ

Թ. Կ. ԱԼԵՔՍԱՆՅԱՆ

ԳԴՀ դասախոս

Ուսն նշանավոր հոգեբան Լ. Վիգոտսկին բառի և մտածողության քննարկման ժամանակ հանգում է այն հետևությանը, որ բառերը օբյեկտիվ իրականությունը վերարտադրում են ընդհանրացումների, իսկ այդ ընդհանրացում-հասկացություններն էլ բառային կադապարի տեսքով և արտահայտում մեր տեսակետը որևէ առարկայի կամ երևույթի մասին (9):

Փորձելով պատասխանել այն հարցին, թե ինչ է բառը, Վիգոտսկին ասում է, որ բառը և՛ խոսք է, և՛ մտածողություն միաժամանակ, որովհետև բառը *խոսքային մտածողության միավորն է*: Շարունակելով իր միտքը՝ Վիգոտսկին ասում է, որ հետևաբար մեզ հետաքրքրող հարցի (մտածողության և լեզվի հարաբերակցության) ուսումնասիրության ժամանակ պիտի կիրառվի իմաստաբանական (սեմանտիկական), այսինքն՝ բառի իմաստային կողմի վերլուծությունը, բառի նշանակության բացահայտման մեթոդը: Ուսումնասիրելով բառ-միավորի կառուցվածքը, գործառույթները և զարգացումը՝ մենք կարող ենք տեղեկանալ լեզվական մտածողության բնույթի մասին:

Վիգոտսկին իրավացիորեն նշում է, որ թե՛ լեզվի հաղորդակցական և մտավոր-ինտելեկտուալ գործառույթների, թե՛ մտածողության համար որպես միավոր